

Илијана Р. Чутура
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за филолошке науке

УДК 821.163.41.09 Олујић Г.
050.488:82УЗДАНИЦА
Уводник
Примљен: 1. марта 2019.
Прихваћен: 1. априла 2019.

Зорана З. Опачић
Универзитет у Београду
Учитељски факултет
Катедра за српски језик, књижевност и методику
српског језика и књижевности

ПРИРОДА МНОГОСТРУКИХ УКРШТАЈА (о овом броју часописа)

Пред нама је нова свеска часописа *Узданица* која је по много чему посебна.

Овим бројем обележавамо осамдесет година постојања Часописа и сто двадесет година ђачког друштва „Узданица” које је, уз свесрдну подршку професора и управе јагодинске Учитељске школе 1939. године основало Часопис. Поводом овако важних и великих јубилеја Факултет педагошких наука одаје признање својим оснивачима и претходницима новим суиздавачким пројектом са Српском књижевном задругом, једном од наших најзначајнијих установа културе.

У доба оснивања Мушке учитељске школе у Јагодини ученичка друштва била су веома популаран пратећи садржај сваке школе чији су ученици желели да буду друштвено и уметнички активни. О формирању и раду „Узданице” један некадашњи ученик сведочи да се одмах по оснивању јагодинске Српске краљевске мушке учитељске школе „стало помишљати и на оснивање дружине у интернату. Проф. Лука Зрнић, први председник *Узданице*, ту је замисао најјаче подухватио и ускоро је остварио. [...] *Први* редовни друштвени састанак био је 13. децембра 1899 г. и тада је изабрана *прва* управа. Од тога времена, па до данас одржано је око осамдесет друштвених састанака, на којима се радило доста озбиљно и својски, са оним ’кипућим’ одушевљењем, које прати све омладинске покрете” (Споменица 1909: 6).

Није чудо да се управо професор Лука Зрнић са великим еланом прихватио оснивања ђачке дружине у Мушкој учитељској школи у Јагодини. И сам је, као ученик Прве београдске гимназије, био члан ђачке дружине „Нада”, а касније уредник књижевних листова и часописа, аутор уџбеника и приређивач збирки басни и српске народне поезије (Столић 2007: 918–919). Зрнић

је радио у Мушкој учитељској школи у Јагодини као „суплент и професор, од 31. авг. 1898. до 6. септембра 1903.” и предавао „српски језик, историју и земљопис” (Двадесетпетогодишњица МУШЈ: 41). О његовој основној идеји да помогне у оснивању дружине која ће превасходно неговати лепу реч и љубав према читању сведочи текст „Читање књижевних састава”, објављен већ у првом годишњем извештају о раду Школе. У њему каже: „Јасно је, дакле, да треба читати и друге књиге, а не само школске, и то читати што више и што разноврснијих ствари. Ну ову потребу многи ученици, с младости и других узрока, нису у стању проценити, нити имају воље читати, те је неке веома тешко придобити да ово усрдно врше” (Годишњи извештај 1898/1899: 17). Сudeћи по књижевном раду Дружине, која је деценијама била активна а све до данас има достојне настављаче, несумњиво је да је довитљиви васпитач нашао прави начин да придобије ђаке за *усрдно читање*.

Дружина је врло брзо постала „*чланом добродивором*” Српске књижевне задруге и ’Матице српске’, од којих је добила сва важнија ранија издања, и од сада ће их добивати редовно” (Годишњи извештај 1900/1901: 10). Српска књижевна задруга, основана 1892. године, била је у то време веома млада установа, свега шест година старија од јагодинске Учитељске школе, те су јагодински учитељи препознали потребу да се чланством укључе у њен развој.

Повезаност две установе видљива је и данас, можда више него икад, из чега происходи и трећа посебност ове свеске. Сарадња са Задругом подразумева заједничку припрему, публикавање и промовисање тематских бројева часописа *Узданица*, па су досад у два свескама били објављени радови са научних саветовања одржаних у СКЗ-у: *Идентитет српског језика и културе* (XII/1) и *Роман Лабуда Драгића Кукавића тилаг у светлу књижевне и језичко-стишке анализе* (XIV/2). Са великим задовољством представљамо и трећу заједничку свеску *Узданице* и Српске књижевне задруге, посвећену великану српске књижевности и књижевности за децу, Гроздани Олујић. Сматрамо да су оваквим тематом истакнути јубилеји које обележавамо, посебно зато што је списатељица својим чланком и сама допринела процесу обнове нове серије часописа 2006. године.

Ова свеска *Узданице* произашла је из Округлог стола посвећеног Задругином роману године у 2017. – *Преживејте до сујера*, издатом у Плавом колу, поводом ког је списатељица, као и за свој укупан допринос српској књижевности, добила награду „Борисав Станковић” 2018. године. Одржано 18. октобра 2018. године у Српској књижевној задрузи, саветовање су организовали Драган Лакићевић и приређивачи романа, Зорана Опачић и Александар Јовановић. На отварању су окупљене проучаваоце дела Гроздане Олујић поздравили својим уводним речима главни и одговорни уредник Задруге, Драган Лакићевић, Александар Лешић, син Гроздане Олујић и приређивачи романа. Своја саопштења изложило је тринаесторо учесника: Марко Недић, Радивоје Микић, Петар Пијановић, Слађана Јаћимовић, Славица Гароња Радованац, Јелена Панић Мараш, Никола Маринковић, Оља Василе-

ва, Милица Кецојевић, Страхиња Полић, Вања Јекић, Ксенија Миловановић и Весна Капор, а модератор је била Зорана Опачић.¹ Припадници различитих генерација проучавалаца, окупљени у тумачењу овог романа, покушавајући да својим закључцима утврде његово место и значај у романескном опусу Гроздане Олујић и у контексту модерне српске књижевности, показали су да је књижевно дело списатељице изразито актуелно и живо и да се његове вредности могу сагледавати у разноврсним визурама и дискурсима.

* * *

Гроздана Олујић је, бар на два начина, снажно утицала на развој српске књижевности, наводи Јовановић: „Најпре, својим романима педесетих година померала је тематске и изражајне просторе српске књижевности, утицала на читалачки хоризонт очекивања, изазвала знатна књижевна и идеолошка реаговања. Затим, својим књигама бајки она је обогатила овај жанр и постала најзначајнији аутор уметничке бајке у нас” (Јовановић 2018а: 9–10). Највећи део романескног опуса (с изузетком романа *Гласови у ветру*) настао је крајем педесетих и током шездесетих година прошлог века. Фокусирајући се на младе, бунтовне јунаке, списатељица у романима преиспитује питање слободе, права на избор и одговорности у савременом свету. Својим романима покушала је да представи трагику и осујећеност са којом се суочавају млади људи у свету супротстављеном њиховим сновима и тежњама, које се растапају у законима свакидашњице. Због своје провокативне тематике и бескомпромисности у представљању скривених страна људске природе, њени романи су били веома читани, драматизовани као позоришне представе и филмови, превођени, али су покренули оштре идеолошке критике. „Педесетих година приступ овим романима остајао је [...] ограничен новинским или часописним простором, а са друге притиснут идеолошким налозима или критичарском аутоцензуром. Питања еротике, младалачког морала, слика стварности била су незаобилазна [...]. Разлике су биле само у томе да ли су аутори текстова више усмерени на књижевну или ванкњижевну стварност и да ли оправдавају или не оправдавају *храброст младе књижевнице*. Чак и појединачна добра читања њене прозе (нпр. Хуга Клајна поводом романа *Излећ у небо*) остајала су у задатим границама” (Јовановић 2018а: 18–19). Тај идеолошки отклон у приступу романима започео је од првог и наставио се и са следећим делима (о томе детаљно у: Микић 2010: 19–35; Јовановић 2018б: 173–194; Неђић 2018: 175–194; Опачић 2018: 243–260). Није, дакле, чудно што је роман о Другом светском рату, други по реду настајања (1959–1961), писан у периоду полемика око првог романа, смештен у фиоку и објављен

¹ Крајем истог месеца, и то на шездесет година од првог дела које је објавила списатељица (роман *Излећ у небо* 1958), СКЗ је у сарадњи с „Партеоном” објавила едицију „Сабрани романи Гроздане Олујић”, којим је романескни опус у целини доспео до читалаца.

више од пола века касније. Он нам открива емоционално и поетичко језгро из ког су произашла и сва остала дела.

Али, чак и склоњен од очију јавности, имао је своје скривено, дискретно зрачење на касније стварање. Тема судбине појединца у рату, посебно детињства које је рат украо опседала је ауторку² и оваплотила се у *Излећу у небо* (јунакиња оживљава своје детињство у рату), у *Дивљем семену* (јунакиња је ратно сироче), а пола века касније она је ту тему обрадила из другачије позиције, ширећи и усложњавајући слику света у роману *Гласови у већуру*. Тиме романи *Преживејџи до суиџа* и *Гласови у већуру* „представљају почетну и завршну слику трагичних људских судбина у другој половини прошлог века на овим просторима” (Опачић 2017: XII). Осим тога, самом рукопису се непрекидно враћала и створила још три недовршене међуверзије романа (у 70-им и 80-им годинама); ипак, објављени роман аутентичан је рукопис из 1961. године. Питање је, с једне стране, а то питање поставља и Марко Недић у свом раду којим се отвара темат, у којој мери би овај роман обликовао књижевни пут ауторке да се појавио на почетку шездесетих година. Са друге стране, јасно је и да овако обликована слика рата у којој су сви јунаци страдалници, опустошени ратним разарањима и одмаздама, партизански комесари приказани као „људи – леци”, идеолози који спроводе своје директиве без обзира на људске судбине, у којој прослава завршетка окупације открива сву страхоту и празнину онога што је преостало, без обзира на слојевитост и упечатљивост, не би могла бити прихваћена на прави начин и да би, сходно томе, вероватно био погрешно тумачен и критикован.

Сложена, раслојена слика немачке окупације варошице у бачкој равници дата је кроз судбине чланова породице Карас Поморишац у којој свако, будући различитог животног узраста, има своју позицију, улогу и однос према рату и својим током свести гради мозаичну, многолику визуру. Становници Каранова, „матичног простора романескне прозе Гроздане Олујић, обликованог по сећању на завичајни Бечеј” (Опачић 2017: XIV), живе наизглед у позадини важних историјских дешавања. Али, скучени хронотоп варошице осмишљен је тако да у себи умножава трагичност ратне стварности пошто у њему смрт вреба на сваком кораку, људе одводе у заробљеништво, Јевреји и рањеници доспевају из других ратом захваћених подручја, гладује се, преживљавају бомбардовања, немачка и савезничка. Све облике страдања обавија лајтмотив окупације: ритам корака немачког стражара као знак непрекидне животне угрожености. Квалитет овог романа чине микростудије различитих карактера којима се показује шта се дешава у свести обичног човека под притиском недаћа, страха, угрожености и потребе за

² У интервјуу датом *Лейојису Мајџице српске* ауторка сведочи о рукопису „романа о дечаку чије је детињство украо рат” који „још увек чека свој тренутак”, сматрајући да још увек није дошло време за његово објављивање (Опачић 2010: 928).

самоодржањем. У суровим и смутним временима, опажају јунаци романа, „Нема хероја. Постоје само лешеве и они који ће то бити”.

Након првог издања романи Гроздане Олујић дуго нису код нас објављивани – и тада су штампани у измењеном, аутоцензурисаном облику, наводи Јовановић: „Између првог и другог издања *Излећа у небо* прошло је двадесет пет година, између другог и трећег још двадесет пет; *Гласам за љубав* је морао да чека петнаест година, касније је уследило више издања, преваходно због тога што је увршћен у школску лектуру; роман *Не буди заспале ње* до сада није имао друго издање; *Дивље семе* се пред читаоцима поново појавило после готово четири деценије” (2018а: 22). За то време Гроздана Олујић постигла је велики успех својим књигама бајки и коначно добила одобравање књижевне критике, иако је у бајкама другачијим књижевним поступцима увиђено сведочила о разним видовима људске природе и о погубности тоталитарних режима.

Објављивање „романа из фиоке” уцеловило је романексни опус Гроздане Олујић и показало његов квалитет и актуелност данашњим читаоцима. Данас је књижевни и културни контекст различит и стекли су се услови за нова читања и поузданије судове. Започети процес преиспитивања места и значаја књижевног стваралаштва ове списатељице почетком 21. века (о томе у: Јовановић 2018а) води њеном прецизнијем ситуирању унутар развојног лука модерне српске књижевности (у којем је, ако изузмемо на тренутак значај који има у књижевности за децу, била у приличној мери измештена).

На тај закључак нас упућује и ова свеска *Узганице*. Научним радовима омогућени су нови увиди не само у награђени роман *Преживети до суштра*, већ и шире, у различите жанрове из књижевног опуса списатељице и њено место у савременој књижевности. Свеска је подељена на две основне целине. Централни део посвећен је темату о роману. У њега су укључени и радови проучавалаца који нису учествовали на Округлом столу, али су послали своје прилоге. Темат отвара уводно слово Драгана Лакићевића са отварања скупа а затвара га, издвојен у посебном блоку, изразито поетични есеј Весне Капор. Други блок темата заснован је на изучавању других романа (*Гласови у ветру*) и жанрова којима се бавила Гроздана Олујић: њеним бајкама, фикционализованим портретима детињства писаца и уметника (*Били су деца као и ти...*) и специфичном жанру поетизованих интервјуа у *Писци о себи*. Блокове часописа одељују фотографије Гроздане Олујић које су добијене љубазношћу њеног сина Александра Леша и Зоране Опачић. На корици је страница друге верзије почетка рукописа романа *Преживети до суштра* из 1965. године, на којој је Гроздана Олујић записала посвету: „Мојој мајци и мом народу, јер су знали да издрже!”

Истраживачи чији се радови у овом темату налазе бавили су се многим важним питањима романескне прозе Гроздане Олујић. На почетак темата смештени су радови у којима се испитује књижевноисторијски контекст друге половине прошлог века, типичан по постепеном одвајању од идеоло-

шких образаца, али и идеолошкој осуди „црног таласа” у уметности који је уследио, односно стању духа које је на општијем плану одредило књижевну судбину списатељице (Петар Пијановић). Тим питањима, односно контекстуализовањем романескне прозе ауторке баве се у својим радовима Марко Недић, поменути Петар Пијановић и Слађана Јаћимовић, а Славица Гароња Радованац смешта овај роман у контекст савременог женског ратног романа, уз напомену да је проблематизовањем сваке идеологије реализовано поразно сведочанство о њиховој погубности на судбину народа, по чему је ово дело актуелно и данас. Истраживачи указују на постојање „модернистичког сензибилитета” које се у роману очитује на различитим нивоима (Јелена Панић Мараш).

Једна од тема која је привукла пажњу истраживача свакако је и особени приповедачки поступак у роману *Преживејши до сујера*, односно примена полифоних исповедних перспектива (уз дневничке белешке члана породице које приповедању дају шири историјски контекст) из чијих укрштања произлази мозаична слика ратне стварности. Комплексан приповедачки поступак тема је радова Марка Недића, Петра Пијановића и Милице Кецојевић. Пијановић примећује да је полифонија приповедачких гласова добила своју аналогију на нивоу завршног нараторског исказа: „ако је тачно, јер Караново је имало сто различитих прича, иако су се све слагале у томе да је био сутон и коло се још увек играло у рушевинама” (Олујић 2017: 271). У завршном делу рада, Милица Кецојевић се осврће на лиризацију прозе, чији ће стилски инструментариј у свом раду подробно приказати Нина Марковић. Хронотопом у роману *Преживејши до сујера*, који и поред привидне сужености постаје флуидан и добија значење жижне тачке ширег и далекосежнијег културноисторијског кретања, бави се у свом раду Никола Маринковић, истичући да се таквим поступком у роману сустичу елементи породичног, историјског и романа одрастања. Овај „микросвет и разорени мит неминовно рађа истакнуте *зайворенике* посебног типа, као што је породица Карас”, истиче, такође, и Оља Василева, а супротстављање идиличног и антиутопијског хронотопа изучава и Вања Јекић.

О другачијој врсти контекстуализације пише Бранко Илић у раду „Роман Гроздане Олујић *Преживејши до сујера* у окружењу српског послератног модернизма”. У овом раду указује се на измењени стваралачки и читалачки амбијент изазван отварањем југословенског друштва према западним литерарним утицајима током педесетих година XX века. Рана романескна остварења ауторке сагледана су овде у контексту уметничког супротстављања идеолошки условљеном концепту књижевног стваралаштва, уз истицање наративнотехничких и поетичких сагласја романа *Излећ у небо* и *Преживејши до сујера* са другим значајним текстовима послератног српског модернизма.

Неколико радова посвећено је изучавању важних проблемских парадигми у роману. Вања Јекић бави се сликом детињства и сазревања које је, и поред краткотрајног осећања заштићености јунака изразито антиутопијско,

чиме се руши мит о детињству као безбрижном добу. Овај текст може се сагледати у саодносу са чланком Емине Перић Комненовић (у другом блоку свеске), која представља слику Америке у роману *Гласови у већу*. Присуство демонске, уклете лепоте која одређује судбине јунакиња у роману, грађено посезањем за фолклорним, митским обрасцима, али и применом натуралистичког наслеђа у обликовању женских ликова изучава Јелена Панић Мараш у свом раду, на који се надовезује рад Страхиње Полића о телесности као семантички прегнантном елементу приповедања (заснованом на опозицијама привлачно и одбојно, блиско и отуђено) кроз које јунаци успостављају своје идентитете, као и о пресецању зоне телесног и социјалног. У раду Оље Василеве разматрају се видови *сенке* у роману, почев од најочитије сенке смрти која се надвија над јунацима у рату, преко сенки прошлости са којима се они суочавају у свом самопреиспитивању, све до дискретног указивања скривених, често амбивалентних идентитета.

У другом блоку темата заступљени су, како смо поменули, радови о другим жанровима којима се бавила списатељица: текст Снежане Марковић о поетизованим интервјуима са књижевницима и књижевним критичарима које је на почетку своје (новинарске) каријере објавила Гроздана Олујић у књизи *Писци о себи* (1959) и текст Маје Димитријевић о методичком потенцијалу књиге *Били су деца као и ти...* Свеска се завршава радовима младих истраживача Јулијане Деспотовић, Александре Ракић и Марије Раковић, у којима се истражују језичке и лингвостилистичке карактеристике прозе Гроздане Олујић.

Свеска садржи и кратку биографију Гроздане Олујић, њену библиографију и исцрпну листу литературе о њеним романима (које је сачинила Зорана Опачић). Тиме овај темат постаје драгоцен извор закључака и података о књижевном делу ауторке.

Иако су радови разнолики по истраживачком фокусу, уредници су се трудили да њихов редослед буде условљен тематским подручјима којима су посвећени. С друге стране, иако је реч о часопису, јединствена тематика ове свеске *Узданице* посвећена различитим аспектима истог књижевног опуса и сродним проблемским линијама у радовима различитих аутора може се читати готово као монографска студија. Тематском свеском *Узданице* детаљније је осветљена романескна проза Гроздане Олујић и њена бескомпромисност у представљању скривених страна људске природе која се данас указује као вредан чинилац модерне српске књижевности. Надамо се да овај број часописа омогућава потпуније разумевање њеног књижевног опуса и да ће представљати подстицај за даље истраживање и преиспитивање његовог места и значаја.

На крају, није случајно што су се око оваквог подухвата ујединиле управо ове установе, односно што су на уређивачком задатку учествовали професори два факултета на којима се образују будући учитељи и васпитачи,

а Српска књижевна задруга организовала скуп о последњем роману Гроздане Олујић *Преживети до суира*.

* * *

Желећи да свеску приредимо онако како то стваралаштву Гроздане Олујић доликује, надали смо се радосним реакцијама. Међутим, пред крај процеса рецензирања радова добили смо вест да се Гроздана преселила међу вечне писце. Тако је ова свеска *Узданице* добила и обележје последње публикације о Гроздани Олујић која је приређена за њеног овоземаљског живота.

Она сама веровала је да је „све само промена, само ток, само бескрајно кружење материје у свемиру”. Снажан доживљај инфинитности бојио је њене есеје и њена дела, како је и сама записала у предговору своје антологије *Призивање светлосић*: „свет нема свој почетак и крај већ се обнавља кружењем. [...] коначност као судбина не постоји. У крилатом точку времена трајање живота појединца [...] тек је тренутак краћи од блеска свица у ноћи, али живот нити настаје, нити нестаје, већ се само кружно понавља” (Олујић 1980: 12–13).

За уредништво је посебно емотивно сећање на њен поменути чланак, објављен у првом броју *Узданице* којим је покренута нова серија Часописа (2006) а који је тада био још увек некатегоризован. За ту свеску је, желећи да подржи нови часопис, Гроздана Олујић послала текст „Међужанровски односи: бајка и фантастична прича” и својим угледом потпомогла његов даљи раст и развој који, ево, траје до данас. У том тексту Гроздана Олујић пише о метафизичким питањима на које бајка одговара емоцијом, а на које ни данашња наука нема одговора. Њен неосуматраистички исказ о неуништивости животне енергије цитирамо на крају овог обраћања у знак сећања на велику књижевницу и њено дело: „смрти нема. Постоји само преливање из једног облика у други као претварање воде у лед, леда у воду, воду у пару, при чему ништа не нестаје сасвим и за сва времена. Од свих књижевних родова то бајка најбоље зна и зато је у њој све подједнако важно: и цвет, и шкољке, и зрно песка, и лептир, и жаба, и звезде. Јер никада се не зна где ће се чији путеви укрстити” (Олујић 2006: 82).

И тако је. Никада се не зна где ће се чији путеви укрстити, као што се деценијама укрштају путеви Гроздане Олујић, Српске књижевне задруге и *Узданице*.

Јагодина – Београд, јун 2019.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Годишњи извештај 1898/1899: *Српска Краљевска Мушка учитељска школа у Јајодини, Први годишњи извештај, 1898–99 школска година*, приредио Сретен М. Аџић, управитељ. Штампано у штампарији код „Просвете”, у Београду 1899.

Годишњи извештај 1900/1901: *Српска Краљевска Мушка учитељска школа у Јајодини, Трећи годишњи извештај 1900–1901. школска година*, приредио Сретен М. Аџић, управитељ, штампано у штампарији код „Просвете” у Београду 1901.

Двадесетпетогодишњица МУШЈ: *Двадесетпетогодишњица Мушке учитељске школе јајодинске, са 21 сликом у шексиу*, израдио Јосиф В. Стојановић, управитељ. Јагодина, 1924.

Јовановић (2018а): Александар Јовановић, О *Сабраним романима* Гроздане Олујић, предговор, у: Гроздана Олујић, *Излећ у небо*, Едиција „Сабрани романи Гроздане Олујић”, књ. 1, Београд: Српска књижевна задруга, 9–26.

Јовановић (2018б): Александар Јовановић, Између цинизма и меланхолије (*Излећ у небо* Гроздане Олујић и његова рецепција), поговор, у: Гроздана Олујић, *Излећ у небо*, Едиција „Сабрани романи Гроздане Олујић”, књ. 1, Београд: Српска књижевна задруга, 173–194.

Микић (2010): Радивоје Микић, Романи Гроздане Олујић, у: А. Јовановић, П. Пијановић, З. Опачић (ур.), *Бунтовници и сањари – Књижевно дело Гроздане Олујић за децу и младе*, зборник радова, Поетика српске књижевности за децу, књ. 2, Београд: Учитељски факултет, 19–35.

Недић (2018): Марко Недић, Роман о трагању за идентитетом, поговор, у: Гроздана Олујић, *Дивље семе*, Едиција „Сабрани романи Гроздане Олујић”, Београд: Српска књижевна задруга, 175–194.

Олујић (1980): Гроздана Олујић, Хиљаду лица Индије, предговор, у: *Призивање светлости, Антилопија савремене поезије Индије*, Београд: Рад, 7–50.

Олујић (2017): Гроздана Олујић, *Преживећи до сућра*, Београд: Српска књижевна задруга.

Олујић (2006): Гроздана Олујић, Међужанровски односи: бајка и фантастична прича, *Узданица*, III св, 1–2, 81–87.

Опачић (2010): Зорана Опачић, Књиге имају своју судбину. Разговор са Грозданом Олујић, *Летопис Мајнице српске*, Нови Сад, новембар 2010, год. 186, књ. 486, св. 5, 925–942.

Опачић (2017): Зорана Опачић, Роман који је чекао свој тренутак, предговор, у: Гроздана Олујић, *Преживећи до сућра*, Београд: Српска књижевна задруга, VII–XXIII.

Опачић (2018): Зорана Опачић, поговор, у: Гроздана Олујић, *Не буди заспале* ње, Едиција „Сабрани романи Гроздане Олујић”, Београд: Српска књижевна задруга, 243–260.

Споменица (1909): *Споменица десетогодишњеј рага Узданице, дружине ћака јајодинске Учитељске школе (1899–1909)*, Београд.

Столић (2007): Ана Столић, Лука Зрнић, у: *Српски биографски речник*, том 3 (Д–З), Нови Сад: Магица српска, 918–919.